

TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
 ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

Notes on the origin of the name *Simon of Keza*

In this paper my aim is to show a parallelism between the historical forms of three known toponyms *Keza* from medieval Hungary in order to find their etymological origins. Each one of these three places was referred to in a former talk as the birthplace of the chronicler, Simon of Keza. This toponym was considered to be a former personal name, which became a place name due to possession. I found that the etymon could be a now dialectal word *késza* ‘container made of leather’, a word of Turkic or Persian origin. There is no trace of a person who could possibly be the possessor concerned. The toponym *Ginza* in Fejér County has been suggested as that of one of the settlements formerly called *Keza*. The change has been explained as due to German settlers, but Csánki’s explanation is wrong, whether or not the change was really caused by language contact. However, I did not find any exact clues for migration in the suggested time period. On the other hand, the historical forms can be explained from Hungarian. The folk etymological effect of the place name *Kanizsa* could also have caused changes.

Keywords: chronicler from the Árpád-age, Simon of Keza, historical toponymy, etymology of toponyms, folk etymology, contact with German, historical geography.

NÉMETH DÁNIEL

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Egy nyelvújítási szó rejtőzködő élete: a *burkony**

1. A 2017-es bicentenárium felélénkítette, valamint számos új eredménnyel gazdagította az Arany János életművével kapcsolatos kutatásokat. Fókuszba került a még kéziratot formában lévő munkák kritikai kiadása, ahogy mára már megérett a korábbi kiadások textológiai-filológiai revíziója. Az Arisztophanész-fordítások korszerű elvek szerinti sajtó alá rendezését javasolja BOLONYAI GÁBOR is, aki konkrét példák bemutatásával többek között a szómagyarázatok megújítására tesz javaslatot (BOLONYAI 2017: 145–158). Az Arisztophanész-fordítások új kiadásának célkitűzései című tanulmányában megállapítja, hogy a fordítások új kiadása azért is kulcsfontosságú és időszerű, mert bár Arany készített jegyzeteket a fordításokhoz, maga sem tartotta őket elégségesnek; másfelől PONORI THEWREWK EMIL glosszáriuma a korábbi kiadásban több helyütt pontatlan, hiányos, szubjektív. Ezen túlmenően számos szó alakja, jelentése a korabeli olvasó számára ugyan még világos volt, de a mai ember számára már elhomályosult.

A szómagyarázatra érett példák között találni a *burkony* szót is, amely Arany Jánosnak a Madarak című drámafordításában az alábbi szöveggörnyezetben olvasható: „Oh

* A szaknyelvi példaanyag feldolgozásában köszönettel tartozom Dávidházi Péternek, Mészáros Tamásnak, Tuboly Adrienn-nek és Volford Jánosné Csapó Évának.

balga, balga! fel ne költsd boszuját / Az isteneknek, hogy »átkos nemed / Ki ne vágja, Zeus kapájával, Diké« / S hogy lángüszök villámcsapása szénné / Ne zúzza tested s »házad burkonyát«. A *burkony* szóhoz illesztett lábjegyzetben ez áll: „Euripidesből. Tragikai affectatio” (Arany 1871–1874/1961: 71). BOLONYAI a következőképpen magyarázza a szöveghelyet: „[...] a főhős, aki az olymposi istenekkel szemben megalapítja Felhőkakukkvarát, durva szavakkal fogadja Zeus hírnökét, Íriszt, a szivárványt, aki igyekszik határozottan, de udvariasan közvetíteni Zeus haragját. Többek között egy Euripidéstől kölcsönzött emelkedett kifejezést is használva fenyegeti meg, hogy a főisten villámmal fogja a vár falait (*δόμων περιπτωχάς*) megsemmisíteni. A várfalakra használt jelzős szerkezet szó szerint azt jelenti: »a házad ölelését / ölelő karjait«, értelem szerint: »a téged átölelő, óvó házat« vagy »a házadat körbe vevő falakat«. Arany a következő fordulattal adja vissza a szóképet, mely egyszerre metonímia (»ölelés« az »ölelő karok« helyett) és metafora (»ölelés« a »várfal« helyett): »házad burkonyát« [...]” (BOLONYAI 2017: 155). BOLONYAI GÁBOR egyben cáfolja PONORI megállapítását, miszerint „paródiából készített szó” volna a *burkony*, hiszen a szó nem Arany szóalkotása, hanem – mint írja – az 1860-as, 70-es évek közkedvelt női stólaszerű, a felsőtestet beborító viselete, amely szó egyben kiválóan illik Íris megnyilvánulásához.

Az adott szöveghelyből kiinduló szómagyarázat további vizsgálata már önmagában is szótártani és szótörténeti tanulságokat ígér, amelynek révén újraolvasva az idézett példát, az értelmezés is más megvilágításba kerül.

2. A ruházattal kapcsolatos adatok feltérképezése során változatos öltözet típusokkal találkozunk. A korabeli divatlapok stílustanácsadásában gyakran előfordul a szó: „Az előrés épen 8 centimeter szélesen láttaték el prémmel, diszes csatokkal. Az egyenesen lefelé vágott zsebek igen kecsesen fejezik be e szép burkonyt” (Berkényi 1862: 402). Megtaláljuk a női viseletek közül a fentebb is említett stólafele vállkendőt: „Miss Lydia már a színházon kívül sem mindennapi miss. Hogy ecseteljük röviden és szabatosan? [...] Amazonkalap hullámzó barna tollal, mely irigyelve nézi, hogy a szellő nem őt keresi föl, hanem inkább azon hullámzó aranyfürtöket, melyeket az amazon-kalap hiába akar beárnyékolni. Egy finoman csíkozott skót burkony borul vállaira, és ha érző keble volna, méltán boldognak nevezhetné magát, hogy ily vállakra borúlhat” (Bulyovszky 1858: 248–249). Ezenkívül így hívták a fejet, arcot eltakaró fátolszerű ruhadarabot és a menyasszonyi fátylat is: „Kellemes narciszolaj-illat száll fel a szőnyegekkel azon bájos kis teremben, melybe most a szép menyasszony, könnyed fehér burkonytól takarva, belép” (Sz. n. 1871: 159). A teljes testet beburkoló hálóköntösként ugyancsak megtaláljuk Jókai egyik regényében: „S eközben az öntudat teljes nyugalmával kapta magára könnyű selyem éji burkonyát” (Jókai 1850/1989: 326). Ugyanakkor nemcsak a korabeli hölgyek (divat)viseletének megnevezéséről van szó, hanem több helyütt találkozni az antikvitás és a középkor női ruhadarabjaként, egyfajta fátylat-, illetve köpenyféleségeiként: „Szolt vala, ’s egyszerűen fátylat von az isteni felség, / Oly feketét, melynél feketébb gyászburkonya nincsen” (Homérosz 1853: 506). A szóhoz HUNFALVY az alábbi magyarázatot fűzi: „ilyessel fedve jártak ki a’ hellen nők”. Másutt, egy Platón-fordításához az alábbi szómagyarázó értelmezést fűzi: „*Burkony [...] volt redős bő szövet, mellyet a’ nők úgy, mint a’ férfiak a’ köpenyt, a’ ruhák fölibe vetve viseltek. Athéne istennőnek burkonyát, melly ékesen ki volt rakva, sokat dicsérték a régiek” (Platón 1854: 29). A felöltő történetét bemutató Hölgyfutár

ugyancsak a régi korok viseletének megnevezésére használja a szót: „s a lovagvárac legkényesebb ízlésű kisasszonyainak sejtelve sem volt ama változatok végetlen sorozatáról, melyek jelenleg a köpeny és mantilla, sál és felöltő közötti űrt betöltik: ama ó és középkori burkonyok fényes és gazdag kiállítását a későbbi nemzedékek megközelíteni sem bírták” (Sz. n. 1878: 109). Az 1800-as évek közepének sajtóvilágából az is kiderül, hogy nemcsak a hölgyek privilégiuma volt a *burkony*, de a férfiak divatvilágát is meghódította, így például férfi felsőruházat-, felöltőféleség gyanánt is találkozunk vele: „A férfiburkony szabása Tóth Gáspár, pesti férfiszabó, jeles polgártársunk terve szerint készült, [...] s ki nemzeti öltözeteink csinos készítése által országos hírt és hitelt vívott ki magának. Ezen burkony egyszerűbb zsinórzatú is lehet, s gácsi posztóból készülve nem jön annyiba, mint az idegen szabású és kelméjű kaputok” (Vahot 1844: 96). Megtaláljuk ezen túlmenően a testet vagy testrészt betakaró védőruha funkciójában is: „A teknőnc hártyaiból összevarrott burkony, mely testemet betakarja. Ezen nem hat a víz keresztül” (Jókai 1904/1971: 146). Nemcsak emberi, hanem állatok alkalmi védőfelszerelését is jelentette: „Ekkor a huszárok azt a fortélyt használták, hogy a lovaik lábaira burkonyt kötöztek nyeregpokrócaikból, s a köd oltalma alatt, neszlenül haladtak el a város kapui előtt” (Jókai 1890: 1). A testet, testrészt bármilyen módon beburkoló, eltakaró ruhadarabok változatos formái az alapszó mellett számos szóösszetételei, illetve képzett alakban léteztek ebben az időszakban, pl. *burkonybunda*, *burkonykendő*, *burkonyka*, *burkonyos*; *bársonyburkony*, *csipkeburkony*, *hermelinburkony*, *nyakburkony*, *takaróburkony*. A szópéldák jellemzően az 1840-es évektől kezdődően a század második felének szép- és sajtóirodalmában található: irodalmi, szaknyelvi írásokból, valamint a hétköznapi, társas életet ábrázoló szövegekből származnak. A gyűjtésben alapvetően a BTK Irodalomtudományi Intézet textológiai portáljára és az Arcanum adatbázisára támaszkodtam.

A burkonyok korabeli széleskörű elterjedését azonban a fentebb említettél sajnálatosabb körülmények is befolyásolták. BALOGH KÁLMÁN 1883-ban megjelent Orvosi Műszótárában az *echinococcus* fajtái és értelmezései között találjuk meg: „*altricipariens*, befelé-nemző burkony; *granulosus*, szemcsés burkony; *hominis*, az ember burkonya; *hydatidosus*, *hydatidos* burkony; *multilocularis*, soktömlős v. soküregű burkony; *scolicipariens*, kifelé-nemző burkony” (BALOGH 1883: 87). Ezek a galandféreg különféle alakulatait jelölik. A *burkony* megnevezés itt arra utal, hogy vízszerű folyadékkal telt hólyagokat alkotnak. A korabeli orvosi esetleírások az *echinococcus* parazitás betegség által okozott tüneteket, jelenségeket részletesen taglalják: „ezen hashártyai *echinococcusok* nem helyben elsődlegesen kifejlődött burkonyébrényekből származtak, hanem egy nagyobb burkonytömlő felrepedése folytán a hasürbe jutottak és odanőttek. Ezen nézet mellett szól, hogy egyes 0-2 mm. nagyságú elmeszesedett burkonyzsemcséiben 3-4 *scolex* koszorút talált s etetési kísérletek szerint az embryokból kifejlődő burkonyok tetemesb borsó egész diónyi nagyságot érnek el, míg bennük *scolexek* fejlődnek. Az alakra nézve a leírt hashártyai burkony *echinococcus granulosus* szemcsés burkony névvel jelölendő” (GENERSICH 1876: 161-162). Találkozni a jelentésváltozásnak olyan esetével is, amikor magát a betegséget nevezték így: „nem ritkán találunk 8-10 éves gyermekeket, kik burkonyban szenvednek. Mindenesetre jó nálunk is őrizkedni a kutyákkal való nagyon szíves érintkezéstől” (KUNCEZ 1879: 541). Több kórleírásban a *burkony* egy burokkal körülvett, üreges felépítésű tályogszerű gennygolyót jelöl, amely közvetlenül a gyulladás helyéről indulva érintőlegesen haladva átterjed más szervekre, és azokat is megbetegíti.

Pl. „Korányi a tüdőbe tört hashártya-burkony egy esetében a köpetben, a bélbe áttört májburkony esetében pedig a bélsárban nagy számmal volt képes feltalálni ezen jegeczetket” (TERRAY 1887: 1269); „Lieutaüd [...] és mások a légszőnek a pajzsmirigy burkonya által való átfürödésait észlelték” (LŐRI 1885: 47). A szó orvosi szaknyelvi előfordulásai kifejezetten gyakorinak mondhatók. Szóadatokat még az 1900-as évek elejéről is találunk. A terminológiában betöltött szerepe az összetételi formák változatosságában is megmutatkozik: *burkonyállat*, *burkonydaganat*, *burkonyébrény*, *burkonyfőreg*, *burkonyfolyadék*, *burkonygalandócz*, *burkonyhalmaz*, *burkonyhólyag*, *burkonyképződés*, *burkonyrezgés*, *burkonytelep*, *burkonytömlő*.

Az öltözködéssel kapcsolatos és az orvosi megnevezéseken túl a *burkony* más szóhasználati körökben is megjelent: „a halhatatlan lélek halandó burkony alatt lakik” (KONRAD 1854: 274), ahol a *burkony* a testre utalva egyfajta külső burokként értendő. A „burgonya, mely műszó burkony v. i. földdel burkolttól leszámaztatható” (Rodiczky 1874: 5) példamondat a téves etimológia ellenére a *burkony* magyarázatát jól szemlélteti. „A’ Honderű új burkonyt nyert ’s néhány régi íróját veszté” (Sz. n. 1844: 109.), illetve a „mégis az Életképek derekasan bélelt rózsaszínű burkonya” (Sz. n. 1845: 127) példák esetében a szó a ’borító’ jelentésre utal. „Adja az ég, hogy roszkövezetű utczáink, többi segedelem mellett, minél előbb új burkonyt nyerjenek” (Q. Y. 1844: 125), itt az ’útburkolat’ értelmezéssel találkozunk. A „burgonyákra sós burkony ülepedjék le” (Sz. n. 1860: 58) példában pedig a ’bevonat’ jelentést találjuk meg. „[A] kazán befalaztatnék, burkony vagy borítékkal körülvétnék” (Sz. n. 1853: 12) esetében a szó egyfajta védőburkolatot jelöl, de más típusú műszaki, mérnöki leírásban is megtalálható, például ahol a burkony a csövek illesztésénél összeszorító bilincsként funkcionáló alkatrészt jelöl. „A haragnak vízhatlan elzárása, valamint mozgósítása burkonyok által eszközöltetik, melyek a cső minden egyes gyűrűzetének szelvényeire rá vannak forrasztva, szorgalmasan leasztergályozva s épen oly sűrítőekkel vannak ellátva, a minőket a vízcsőgépeknél szoktak rendszeresen alkalmazni” (M. L. 1871: 329). A harcászati szaknyelvben a lövegen belül elhelyezkedő burok- vagy köpenyféleséget jelenti, amely megakadályozza, hogy a berobbanást követően a lövedék a tüzelő felőli nyílásból lövődjek ki: „A lövet Müller rendszerének felel meg, a hengeridomu része felső – a hegye feléi – részén hat, a vonások elhelyezése és idomának megfelelő varacs létezik, míg a lövet hátsó részére egy ólom feszburkony van alkalmazva, melynek hosszúkák varacsai az által szórítatnak a löveg vonásaiba, hogy a töltés feléi részén egy kivájás hagyatott, melybe a lópor elsütése által támadt gázok hatnak s a burkony falait kitágítják” (Sz. n. 1868: 148).

Nem elhanyagolható a konkrét jelentések mellett az átvitt értelmű használat sem a képes kifejezőmód szemléletes megnyilvánulásaként, ahol a közös jelentéselem valamilyen tulajdonság, állapot (külső) látszatának a kifejezése: „akkor bontakozunk ki az egykedvűség és közömbösség ama gúnyos burkonya alól” (Simon 1858: 195); „őszinteség burkonyában sokkal boldogabb lenne az emberiség” (Sz. n. 1846: 71); „A’ névtelenség’ burkonya alá surrant úr” (S. D. 1845: 377); „E’ czikk írója nem kíván az anonimítás burkonyába rejtezni” (Kossuth 1843: 139); stb.

A rendelkezésre álló előfordulási adatok alapján azt láthatjuk, hogy a szó többjelentésű volta a különféle jelentések, jelentésárnyalatok mellett több esetben a látszólagos alkalmi jelentésekben realizálódik, amelyeket egy markáns, közös jelentéselem, a ’burok, burkolat’ köt össze. Ez a közös alap igen eltérő és változatos jelentések formájában hagyott

nyomot a 19. század második felére jellemző nyelvhasználat különböző területein. Korabeli nyelvi szerepének megítéléséhez további adalék, hogy LAKY DEMETER Irályrendszer vagyis szerkesztésmódja a ' gyakorlati életben előforduló írásmű-nemeknek című stilisztika-kézikönyvében a *burkony*-t a *köpeny* megfelelőjeként, szinonimájaként találjuk meg: „tehát, ha például mell helyett kebel; köpeny h. burkony; vagy: charta h. papyrus; porta h. janua használtatik, az értemény nem másítatik, 's így nem is lesz szómásítás” (LAKY 1854: 59). A BALLAGI-féle szótár *lepleg* szócikkében pedig értelmezés részét alkotja, ami azt jelenti, hogy a korban közismertnek kellett lennie, a *lepleg* „burkony, vékony nyári köpeny” (BALLAGI 2: 182). Kétségtelen, hogy akkori elterjedtsége ellenére a *burkony* mégsem bizonyult hosszú életűnek: az 1840-es évek elejétől a század végéig élte aranykorát. Elvéte ugyan az 1900-as évek elejéről, illetve később is találni még egy-egy példát, de mára már lényegében elavultnak tekinthető.

3. Mi tükröződik mindebből szótárainkban? Összességében az látszik, hogy a szó megjelenési formáinak csak egy részét ismerhetjük meg belőlük. A CzF. első jelentésben megadja a „Szeged vidékén am. hajó oldalbordája, melyhez az oldal- és fenékdesszák szegeztenek, másutt: balkony, bókony. ‚Burkony’ jobban a bókonyhoz szegezett deszkázat” jelentést, amely valójában homonímia: a bókony nyelvjárási forma alakváltozata, emiatt nem tartozik a vizsgálatunk tárgyába. További, jelen vizsgálat körébe tartozó jelentések: »Úri nők köpenye, melybe burkolódnak. (Wickler)«, valamint »Más ily bötakaró öltöny is« (CzF. 1: 841). A BALLAGI-féle szótár ugyancsak a (homonim alak mellett) a ruházat jelentésköréből ad értelmezéseket: „1. ált. 'takaróféle lepel, bő ruha, melybe beburkolódnai lehet, köpeny, bunda stb.'; 2. külön. 'nőköpeny'” (BALLAGI 1: 142). A Nszt. jelentsleírása a lehetséges ruhadarabok közül a köpeny-, kabátféleséget emeli ki, valamint a példáink között is szereplő 'útburkolat'-ot. A két értelmezés eltérő stílusminősítéssel áll: „1. 'hosszú, bő (ujjatlan) felsőkabát, kül. köpeny'; 2. (rég, ritk) 'út, tér felületét ellenállóvá tevő kemény borítórtege, burkolat'” (Nszt. *burkony*¹). Itt a *burkony*² a fentebb is említett *bókony*-ra utal.

A szóeredetet illetően a NyÚsz. és az EtSz. ad elsődleges iránymutatást: a keletkezés az 1830-as évekre datálódik, mikor nagy divat volt a nőknél az ún. *wickler* ('wickler, női köpeny' 1. EtSz. 1–2: 578), de nem volt rá magyar szó, így KUNOSS ENDRE Gyalulát [...] című munkájában találjuk meg rá a *szoknya* mintájára a *burok*, *burkol* szóból tudatos szóalkotással létrehozott *buroknya* alakot (KUNOSS 1835: 115). Hivatkozva a NyÚsz. adattaira 1836-ból a FogZs. említi a *burkonya* szót, 1838-ból a Tzs. hozza a *burkony*-t, majd ennek kapcsán az 1870-es évekből származó, általunk is idézett Arany-fordításra utalnak (NyÚsz. 2: 424). Ezt az adatot az EtSz. az utolsó előfordulásnak tartja (EtSz. 1–2: 578).

A jelen vizsgálatához feltárt példaanyag további adalékkal és tanulsággal szolgál a szótárak korai előfordulású adataihoz és a szó későbbi életéhez: a *buroknya* alak nem terjedt el széles körben, azonban a NyÚsz. és az EtSz. (szintén szótári, szójegyzéki hivatkozású) példájával egyidejű, de nem szótári hivatkozású adata bukkannhatunk még A lovagjátékos című írásban, ahol a *mantille* megfelelőjeként adja meg a szót a szerző: „mellyet még feltűnőbbé tön a' buroknya (mantille), ezen szükséges öltözete minden spanyol begyesnek” (Uzdi 1835: 1). Megjegyzendő, hogy a *mantille*, *mantilla* önállóan már az 1830-as évek elején, majd később a *burkony* megfelelőjeként, illetve vele együtt említve többször is előfordul. A *buroknya* alakot BUGÁT PÁL Természettudományi szóhalmaz című

munkájában is megtaláljuk az *involucrum* szó ('gallér, fedél, burok') megfelelőjeként (BUGÁT 1843: 50). A CzF. és a BALLAGI-féle szótár egyaránt hasonló jelentésben: 'takaró, amelybe valami burkolva van' veszi fel a *buroknya* alakot (CzF. 1: 842; BALLAGI 1: 142). Az eddig feltárt előfordulásokból az is kitűnik, hogy a *burkonya* változat a *buroknyá*-hoz képest gyakoribb használatú. A CzF. és BALLAGI MÓR szótára címszöként ugyan felveszi, de önálló szócikket nem rendel hozzá, hanem a *burkony*-hoz utalja az olvasót. Ez az alakváltozat a *burkony* elterjedtségi fokát nem éri el. A Honművészen található, 1836-ból származó adat: „burkony-köpönyeg (Wickler) zöld selyemből rózsá-atlasz béléssel” (Sz. n. 1836: 816) az alakváltozatok alakulására nézvést két tanulsággal is szolgál. Egyfelől azzal, hogy a NyÚSz. és az EtSz. 1838-as adatánál létezik korábbi *burkony* változatú előfordulás (még ha származék formájában is), másfelől pedig azzal, hogy kifejezetten a *wickler* magyarítására megalkotott szó az egyedi szóalkotással egy időben más módon és más formában is létezett. További példa még: „kerek-burkony (Rad-Wickler)” (Sz. n. 1838: 736). A *burkony* etimológiájának feltárásához – ahogyan a *buroknya* esetében is – visszakanyarodhatunk a *burok* származékszóhoz. Ennek alapszava a TESz. alapján a *borít*, *borul* szócsalád tövére vezethető vissza; a *burkol*, *burkolat* már a 18. század végétől létező származékok (TESz. 1: 393). Minthogy a nyelvújítás korában az *-ny*, *-ony*, *-öny* képző termékeny módon járult hozzá több szavunk létrehozatalához, pl. *függöny*, *horgony*, *mezőny*, *mozdony öltöny*, *redőny*, *sodrony*, *sürgöny*, *szurony* stb., így a *burkony* létrejötte is elképzelhető hasonló módon.

4. A 19. század első harmadától a század végéig a *burkony* a 'burok' alapjelentésből kiindulva számos, egymástól igen eltérő nyelvhasználati körben jelent meg. Sajátos jellege révén ez a közös jelentésem kifejezetten erős, biztos magnak bizonyult ahhoz, hogy az önálló jelentések, jelentésárnyalatok meghatározhatók és értelmezhetők legyenek még úgy is, hogy viszonylag kisszámú előfordulással rendelkeznek, sokszor alkalmi jelleget mutatnak, nagyon különböző nyelvhasználati területekről származnak, és az egyes területeken belül pedig gazdag változatosságot produkálnak. A szótári leírások a szójelentésnek ezt a sajátosságát nemigen tükrözik. Ennek egyfelől az az oka, hogy a korábbi szótári adatok más (kétnyelvű) szótárak, szójegyzékek példáira hivatkoznak, másfelől pedig a mai szótári leírás is a saját gyűjtőkörének a rabságába esik. Nem lehet ugyanis valószínűsíteni a szó jelentéskörét, ha kimarad a gyűjtésből az a rendkívül gazdag anyag, amely e szónak egyik meghatározó előfordulási környezetét jelenti: a korabeli sajtó- és szakirodalmat. (Az Nszt. forrásai között ilyen jellegű anyag is van, de kétségtelen, hogy a legbővebb merítés a szépirodalomból származik.) Az ilyen (ti. korabeli sajtó- és szakirodalmi) típusú szóanyag szótárba emelése nemcsak a feldolgozandó példák számát növelné meg, hanem teljesen átalakítaná a lexikográfiai feldolgozásának a módját és az eredményét is. Mindez megkönnyítené a szövegértelmezéssel foglalkozók munkáját. Hiszen ha a fentiek figyelembevételével visszakanyarodunk a kiindulásként idézett Arany-sorhoz: „S hogy lángüszök villámsapása szénné / Ne zúzza tested s házad »burkonyát«” (Arany 1871–1874/1961: 71), akkor beláthatjuk, hogy a vár falaira használt szerkezet magyarázatához, a *házad burkonyá*-hoz nem közvetlenül a ruhadarab értelmezésével juthatunk el. Ez esetben, a fenti példák tanúsága alapján a *burkony* konkrétan a vár külső részére, a várfalra értendő, amely szó ezzel együtt a 'burok' korabeli alapjelentést is hordozza, és válik egyben kifejezetten asszociatívá. Ebből egy további kérdés is adódik: vajon az

idézett sor esetében a *burkony* csak a *ház*-ra vonatkozik, vagy akár elképzelhető és további magyarzatot igényel a *tested burkonyát* szerkezet is? Erre már alighanem az új kritikai kiadás készítői fogják megadni a választ.

Kulcsszók: nyelvjújtás, burkony, burok, 19. század, Arany János.

Hivatkozott irodalom

- Arany János /1961. *Arany János összes művei* IX. Szerk. KERESZTURY DEZSŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest. In: KECSKEMÉTI– MÉSZÁROS– BUCSICS– KISS– MARKÓ é. n.
- BALLAGI = BALLAGI MÓR, *A magyar nyelv teljes szótára* 1–2. Franklin, Pest, 1867–1872.
- BALOGH KÁLMÁN 1883. *Orvosi Műszótár*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Berkényi Rózsa 1861. *Divat. Nefelejts* 35: 402.
- BOLONYAI GÁBOR 2017. Az Aristophanés-fordítások új kiadásának célkitűzései. In: GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF – MAJOR ÁGNES szerk., „... és palota épül a puszta beszédből” – *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról*. Reciti, Budapest. 145–158.
- BUGÁT PÁL 1843. *Természettudományi szóhalmoz*. Magyar Királyi Egyetem, Buda.
- Bulyovszky Gyula 1858. *Budapesti Szemle. Délibáb. Szépirodalmi és divatlap* 1: 248–249.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv / Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, *Magyar etymologiai szótár* 1–17. füzet. MTA, Budapest, 1914–1944.
- FogZs. = *Német és magyar zsebszótár*. Szerk. FOGARASI JÁNOS. Heckenast Gusztáv, Pest, 1836.
- GENERSICH 1876. Adalékok a sokszoros burkonytömlők casuistikájához. *Erdélyi Múzeum* 9: 161–162.
- Homérosz 1853. = *Homérosz Iliása*. Ford. SZABÓ ISTVÁN, bev., jegyz. HUNFALVY PÁL, Emich Gusztáv, Pest.
- Jókai Mór 1890. *A magyar huszárok. Kecskemét* 10: 1.
- Jókai Mór 1850/1989. *Elbeszélések* 2/B. Szerk. GYÖRFFY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest. In: KECSKEMÉTI– MÉSZÁROS– BUCSICS– KISS– MARKÓ é. n.
- KONRAD MARTIN 1854. *A katolika religio tankönyve*. Ford. MESTER ISTVÁN. Szent István Társulat, Eger.
- Kossuth Lajos 1843. Gróf Széchenyi István és eddigi iratai. *Pesti Hírlap* 226: 138–139.
- KUNCZE, CARL FERDINAND 1879. *Gyakorlati orvostan* 1. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.
- KUNOSS ENDRE 1854. *Gyalulat, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, mellyek különféle nyelvekből kölcsönöztetvén, a' magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetikép használtakatnak*. Füskúti Landerer, Pest.
- LAKY DEMETER 1854. *Írályrendszer vagyis szerkesztésmódja a' gyakorlati életben előforduló írásmű-nemeknek*. Emich Gusztáv, Pest.
- LŐRI EDE 1885. *A garat, gége és légcső elváltozásai az emberi test különféle betegségeinél*. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.
- M. L. 1871. Ismertetések. *Magyar Mérnök-Egyesület Közlönye* 8: 323–333.
- KECSKEMÉTI GÁBOR – MÉSZÁROS TAMÁS – BUCSICS KATALIN – KISS MARGIT – MARKÓ VERONIKA é. n. *Nemzeti klasszikusok kritikai kiadásai – Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet textológiai portálja* v. 1.0 (2019. 06. 11.). Szolgáltatója az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet: <https://szovegtar.iti.mta.hu/>.

- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–[7]. Főszerk. ITTÉZS NÓRA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006–[2019].
- NyÚSz. = SZILY KÁLMÁN, *A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével* 1–2. Hornyánszky, Budapest, 1902–1908.
- Platón 1854. = *Platón munkái*. Ford. HUNFALVY PÁL. Emich Gusztáv, Pest.
- Rodiczky Jenő. 1871. Egy hódítás százados évfordulója. *Erdélyi Gazda* 1.
- Q. Y. 1844. Gyöngyös. *Regélő Pesti Divatlap* 21: 124–125.
- Simon Vince 1858. Szerény szózat a Borászati Lapok T. CZ. Olvasóihoz. *Borászati Lapok* 25: 194–196.
- S. D. 1845. Törvényhatósági dolgok. *Pesti Hirlap* 482: 376–377.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1836. *Divat. Honművész* 102: 816.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1838. *Divat. Honművész* 93: 736.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1844. Irodalmi és művészeti futár. *Regélő Pesti Divatlap* 7: 108–109.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1845. Hirlapi méh. *Életképek* 3: 125–128.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1846. Budapesti napló. *Jelenkor* 12: 71.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1853. Hirdetménye. Erdély nagyfejedelemiségét illető Országos Kormánylap 2.
- Sz.[erző] n.[élkül]. 1860. Ipar, gazdaság. *Képes Ujság* 1: 58.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1868. Tüzéri tudósítások. *A Honvéd* 19: 148.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1871. A menyasszony. *Magyarország és a Nagyvilág* 13: 159.
- Sz.[erző] n.[élkül] 1879. A felöltő. *Hölgyfutár* 14: 109.
- TERRAY PÁL 1887. Közlemény Korányi Frigyes egyetemi ny. r. tanár II. belgyógyászati kórodájából. *Orvosi Hetilap* 36: 1264–1270.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- Tzs. = *Német és magyar zsebszótár*. Közreadja Magyar Tudós Társaság. Magyar Királyi Egyetem Buda, 1838.
- Uzdi 1835. A lovagjátékos. *Rajzolatok a társas élet és divatvilágból* 50: 301–303.
- Vahot Imre 1844. Pesti magyar divat. *Pesti Divatlap* 19: 96.

The hidden life of a word from the language reform: *burkony* ‘cloak, casing’

The paper discusses the history of the word *burkony* based on a drama translation by János Arany. The word is now obsolete but it was a decidedly widespread word of the Hungarian language renewal in the second half of the 1800s. An examination of examples from press language and the specialized literature yields several consequences: first, the investigation clarifies the etymology of the word and enriches it with new results; second, the significant amount of material presented illustrates the structure and history of meaning of the word in a complex way. This material is still unrepresented in Hungarian dictionaries. Filling this gap, the paper reports on new results with respect to the specific semantic characteristics and history of this word.

Keywords: language renewal, 19th century, János Arany.

KISS MARGIT
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont